

GOJKO MILJANIĆ

VOJNO ŠKOLSTVO U NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU
1941—1945. GODINE

Pripremanje i osposobljavanje vojnih kadrova

Jedno od najvažnijih pitanja u razvoju oružanih snaga revolucije bilo je pitanje izbora i idejnog i stručnog osposobljavanja kadrova koji mogu odgovoriti svom istorijskom zadatku. Revolucionarnom sadržinom NOP-a određene su idejne i društvene osnove izgradnje oružanih snaga i vojnih kadrova u procesu oružane borbe. Pri tome se KPJ i rukovodstvo NOP-a moralo osloniti, pre svega, na sopstvene snage i kadrove. Uloga rukovodećih kadrova u oslobodilačkoj vojsci bila je znatno složenija nego u armijama klasičnog tipa. Oni su morali da mobilišu mase na ustanak, da stvaraju nove jedinice i da im komanduju u oružanoj borbi. Karakter rata nametao je potrebu da na svim nivoima jedinice predvode sposobni kadrovi, odani oslobodilačkom pokretu, istrajni, smeli, čvrsti i u borbi odvažni ljudi koji uživaju ugled u narodu. Zato je trebalo i stvarati vojne kadrove iz redova naroda, od običnih ljudi iz istih socijalnih i nacionalnih sredina kao i vojsku. Iz takvih sredina, u početku bez ikakvih vojnih škola, trebalo je izgrađivati vojne kadrove ne samo kao vojnike nego i kao celovite ličnosti koje poseduju političke, stručne i moralne kvalitete za te dužnosti. Politička zrelost izgrađivana je na osnovama marksizma-lenjinizma, a stručnost na principima poznavanja veštine partijskog ratovanja u konkretnim uslovima. Vrhovni komandant je na Drugom zasedanju AVNOJ-a istakao da »mi nismo imali vojnih akademija i škola, mi nismo imali vojnih kadrova, sve se to stvaralo i rađalo u procesu same borbe«, tako da su seljaci, radnici, studenti i ostala narodna inteligencija koji su se razvijali u narodnooslobodilačkoj borbi, postali oficiri narodne armije. To su svakako bili najbolji sinovi naših naroda koje su sami borci istakli iz svoje sredine, koji su se u borbi pokazali. To je bio jedan specifičan i originalan put stvaranja vojnih rukovodećih kadrova.

Nije bilo dovoljno samo idejno i političko opredeljenje oslobodilačkoj borbi. Trebalo je učiti, politički i stručno se uzdizati da bi se odgovorilo sve složenijim zadacima koji su se pred vojne kadrove postavljali. Ratna situacija nije tolerisala neznanje i neodgovornost, tako da je odgovornost rukovodećih kadrova bila veoma naglašena. Nerad i neodgovornost nisu nikome tolerisani bez obzira na funkciju, pri čemu ljudi kao ličnosti nisu nikada bili degradirani.

Sa razvojem oružanih snaga i potrebe za stručno sposobnim kadrovima su se uvećavale jer je trebalo obezbediti uspešno komandovanje brojnim i sve masovnijim vojnim jedinicama. Brz razvoj oružanih snaga zahtevao je adekvatno usavršavanje brojnih kadrova, što je ubrzalo proces uzdizanja onih kadrova koji su se u borbi isticali i koji su pokazali smisao da rukovode jedinicama u borbi. Ovakva ratna dinamika u razvoju kadrova je i za posebnu sociološku studiju sa stanovišta veoma brzog razvoja kadrova u ratu, za razliku od mirnodopskih uslova. Za samo četiri godine neki su prešli dužnosti od borca do komandanta ili komesara divizije, korpusa pa i armije, što je izuzetno brzo. Prihvaćena kadrovska politika omogućila je da se pod jednakim uslovima za rukovodeće dužnosti odabiraju najспособniji kadrovi. Afirmacija principa jednakosti za sve dala je pozitivne rezultate što se vidi iz stava Vrhovnog komandanta da se »za komandante, komandire i političke komesare biraju hrabri, sposobni, odani, ali najhrabriji koje je borba iznijela«.

Iskustva iz borbenih dejstava bila su najbolji način vojno-stručne obuke kadrova koja nije mogla zameniti nikakva mirnodopska obuka. »Surova škola rata bila je nepogrešivi kriterijum za odabiranje i uzdizanje vojnih kadrova. Svako se morao više puta potvrditi i primjerom istaći« — pisao je Vrhovni komandant. Za to je bila potrebna stalna obuka kadrova u svakom predahu borbenih aktivnosti. U naređenjima Vrhovnog štaba je često istican zahtev da se za »rukovođenje borbom moraju sve starešine vježbati i temeljito pripremati za svaku projektovanu operaciju«, tako da »postanu pravi majstori u komandovanju« u svakoj borbi i operaciji. Ratna praksa, u stvari, postala je najbolja škola za proveravanje znanja stečenih kroz druge oblike borbe i vaspitanja. To su u prvom periodu bili pretežno komunisti koji su imali određena teorijska znanja iz marksizma-lenjinizma i smisao za organizacijsko-politički rad, ali se na proširivanju znanja, na stalnom odgoju kadrova moralo neprekidno raditi kako na vojnostručnom tako i na ideološkom i političkom planu. Za to je u »Proleteru« 1942. godine postavljen zahtev da »svi članovi Partije, a naročito rukovodeći drugovi, dužni su stalno raditi nad sobom, učiti se i osposobljavati da ne zaostanu, da ih vrijeme ne pregazi, da postanu sposobni rukovodioci...«

Kako je izgradnja vojnih kadrova bilo jedno od najvažnijih pitanja izgradnje oružanih snaga revolucije, to je sasvim prirodno da je ovo pitanje tokom čitavog rata bilo u žiži interesovanja vojno-političkog rukovodstva NOP-a i rukovodstva na svim nivoi-

ma. Pobedu su mogli izvojevati samo dobro i umješno vođene jedinice u borbi. Zato je osposobljavanje i školovanje kadrova u skladu sa konkretnim uslovima vršeno neprekidno.

Početni oblici obuke vojnih kadrova

Prvi pisani materijali namenjeni za obuku vojnih starešina bila su uputstva, naređenja i direktive Vrhovnog štaba i glavnih štabova, za organizaciju i izvođenje borbenih dejstava u različitim uslovima. Neposredno posle savetovanja u Stolicama Vrhovni štab je izdao uputstvo — »Plan za izvođenje vojne nastave...« sa borcima i starešinama, a pre svega sa onima koji nisu služili vojsci. Među prve dokumente ovakve vrste spadaju dva uputstva od oktobra 1941. godine: o načinu odbrane slobodne teritorije i o načinu osvajanja naseljenog mesta koje je napisao Vrhovni komandant. Konkretne planove nastave izrađivali su štabovi odreda i starešine drugih jedinica.

Forme početne obuke starešina bile su različite, tako da su, pored obuke zajedno sa borcima i sa starešinama, održavani sastanci, savetovanja i konferencije na kojima su analizirali iskustva iz pojedinih borbi i akcija i prorađivana uputstva i naređenja najviših štabova. Posebno su bile značajne akcije, mnogi uspesi i promašaji, gde je u praksi borbe proveravana i valjanost principa i koncepcije partizanskog ratovanja. Taj oblik rada primenjivan je tokom čitavog rata, ne samo kao dopunski nego kao osnovni oblik osposobljavanja kadrova uz rad. Praksa je potvrđivala ili opovrgavala mnoge postavke, pa se moralo boriti i učiti i svako znanje u praksi proveriti. Svaki starešina je morao i sam da uči upotrebu borbenih sredstava i taktiku, pošto ratni uslovi nisu omogućavali da se za sve kadrove organizuju i kursevi. Prema tome, najmasovnije stručno osposobljavanje kadrova ostvarivano je uz rad, individualno ili kolektivno.

Za obuku nižih starešina a posebno onih koji nisu ni vojsku služili, još u jesen 1941. godine organizovani su kraći kursevi pri mnogim štabovima odreda pa i bataljona. Kasnije su organizovani desetodnevni kursevi pri štabovima brigada i operativnih zona. Kraći kursevi su organizovani i za borce koji su se isticali svojom hrabrošću kako bi, po potrebi, mogli primiti i neke starešinske dužnosti. Štabovi nisu čekali povoljne uslove pa da tek onda organizuju obuku kadrova, već su samoinicijativno, prema postojećim uslovima, razvijali jednu opštu kampanju stalnog učenja, tako da se neprekidno smenjivala borbena praksa i teorija koja je iz same prakse proisticala. Masovno i neprekidno učenje često i improvizovano, u celini davalo je krupne rezultate.

Prve vojne škole

Uspom u razvoju oružanih snaga a posebno osnivanjem brigada, divizija i korpusa tj. Narodnooslobodilačke vojske, sve oštri-

je se postavljalo pitanje stručnog osposobljavanja i školovanja vojnih kadrova. To je i uslovalo formiranje prve vojne škole u Jugoslaviji.

U krajevima gde je pokret bio razvijen, gde su stvorene slobodne teritorije, bili su znatno povoljniji uslovi za institucionalno organizovanje i rad vojnih škola i kurseva.

Tako je na teritoriji Hrvatske a potom i Slovenije od 1942. godine radilo više škola za vojne i političke rukovodioce NOVJ. Kako su oružane snage bile jedinstvene, osnovna kadrovska pitanja rešavala su nacionalna vojna i partijska predstava, kao i samo osnivanje vojnih škola.

Zbog međusobne udaljenosti i teškoća putovanja nisu se mogle osnivati centralne škole za sve kadrove radi zajedničkog školovanja. Vrhovni štab je samo davao smernice za rad vojnih škola. Zato nije bilo ni drugih, pre svega smeštajnih, materijalnih i kadrovskih uslova.

U prvoj polovini 1942. godine na teritoriji Banije, Like, Korduna i Gorskog kotara, zatim u Bosanskoj krajini, postojale su dosta stabilne slobodne teritorije i razvijene vojne jedinice. Time su stvoreni uslovi za osnivanje vojne škole. Na savetovanju pri Glavnom štabu NOPO Hrvatske od 31. januara 1942. odlučeno je da se formira *Partizanska oficirska škola Glavnog štaba NOPO Hrvatske*. Škola je počela sa radom 20. februara u selu Gornjem Budačkom na Kordunu, gde je radila do 20. marta. Škola je potom, usled neprijateljske ofanzive premeštena u Korenicu. Privremeno je škola radila u Kamenici, pa je već u junu mesecu premeštena u Donji Lapac, gde je ostala sve do novembra meseca. Po naređenju Vrhovnog štaba ova škola je 9. novembra preformirana u *Vojnu školu Vrhovnog štaba NOV i POJ*.

Prva vojna škola imala je dva tečaja: niži za komandire četa i vodove, i viši za komandante brigada, bataljona i odreda, kao i njihove zametnike. Za vreme rada od februara do novembra 1942. sa prekidima, školu je pohađalo 344 slušaoca u pet klasa nižeg tečaja i 57 slušalaca u tri klase višeg tečaja. Svaki tečaj trajao je po 20 radnih dana.

Organizacija nastave i rad škole u celini pozitivno je ocenjen za vreme obilaska od strane Sava Orovića, člana Vrhovnog štaba. Sadržaj nastavnog programa zavisio je od stepena razvoja oružanih snaga i ratne veštine, od organizacije i naoružanja jedinica, ali je bilo najvažnije izučavanje taktike partizanskog ratovanja.

Pošto je Prva vojna škola privremeno bila preformirana a zatim je usledila okupatorska zimska kampanja (četvrta neprijateljska ofanziva), tek u aprilu 1943. ponovo je nastavila s radom kao Vojna škola GS Hrvatske. Tako je početkom maja 1943. počela nastava sa dva tečaja opštevojnog pešadijskog smera, što je odgovaralo stepenu razvijenosti i strukturi razvoja oružanih snaga.

Vojna škola Vrhovnog štaba NOV i POJ

Stepen razvoja oružanih snaga i konsolidovana slobodna teritorija u Hrvatskoj i Bosanskoj krajini u jesen 1942. godine to su omogućavali. Tada je pored partizanskih odreda postojalo 38 brigada, 8 divizija i 2 štaba korpusa, a osim pešadije počele su se razvijati i jedinice, rodovi i službe, što je zahtevalo viši stepen znanja za upotrebu i komandovanje jedinicama u borbi. Dakle, stvorili su se istovremeno uslovi i narasla potreba da se pristupi i institucionalnom organizovanom školovanju vojnih kadrova.

Naredbom od 4. novembra 1942. godine Vrhovni štab je osnovao *Vojnu školu NOV i POJ* pod svojom neposrednom komandom. Kao osnov za rešavanje kadrovskih, materijalnih i nastavnih potreba poslužila je Partizanska škola GS Hrvatske u Donjem Lapcu, koja je preformirana u Vojnu školu NOV i POJ. Škola je imala dva tečaja — viši za komandante bataljona i brigada i niži za komandire četa i vodova. Prema zamisli Vrhovnog štaba školu je trebalo proširiti zbog čega je premeštena u Bihać, ali je to sprečio početak IV neprijateljske ofanzive, koja se sručila na ovaj prostor. U sastav škole ušli su i svi nastavnici iz hrvatske vojne škole. To su, uglavnom, bili aktivni oficiri iz kraljevske jugoslovenske vojske koji su se opredelili za NOP i u borbi stekli određeno iskustvo iz partizanskog načina ratovanja. Vrhovni štab je naredio da se u sastavu Škole osnuje i tečaj za artiljerijske oficire, ali usled ofanzive tečaj nije ni počeo rad.

Nastavni plan i program propisao je Vrhovni komandant, a proisticao je iz konkretne praktične potrebe. Izučavani su ovi predmeti: taktika do nivoa brigade i divizije, na principima partizanskog ratovanja, topografija, upotreba pešadijskog naoružanja, fortifikacija, službe veze i politička nastava. Nastava je trajala 20 radnih dana po 10 nastavnih časova. Dakle, to su bili strogo namenski aplikacioni tečajevi sa jasnim usmerenjem prema konkretnim dužnostima za koje su se pripremali slušaoci. U vremenu od osnivanja 4. novembra 1942. do 28. januara 1943, kada je škola privremeno rasformirana, školu je pohađalo 152 slušaoca. Iako je osnovana u izuzetno složenim uslovima i prekinuta ofanzivom, škola je opravdala svoje postojanje.

Upućivanje u školu cenilo se kao posebno priznanje. Zato je Vrhovni komandant naredio da se upućuju samo oni koji to zaslužuju i koji imaju uslove da se razvijaju za komandne dužnosti. To je, u suštini, bio aplikacioni način školovanja i usavršavanja rukovodećih kadrova u ratnim uslovima; vremenski nije bilo ni moguće davanje fundamentalnih teorijskih znanja. Školovanje kadrova u ovakvim uslovima je fenomen svoje vrste kao što je to bio i oslobodilački rat.

Zbog šestomesečne kampanje udruženih snaga neprijatelja u velikim bitkama u toku IV i V neprijateljske ofanzive, Vojna škola Vrhovnog štaba privremeno je prestala da radi. Međutim, uspesi i brz razvoj NOV kao i strategijska prekretnica na jugoslovenskom ratištu, uslovili su potrebu i mogućnost ponovnog osnivanja Vojne

škole. Tako je naredbom Vrhovnog komandanta od 1. septembra 1943. osnovana *Oficirska škola Vrhovnog štaba NOV i POJ* (naziv oficirska, uslovljen je uvođenjem činova u NOVJ od 1. maja 1943. godine). Prvi tečaj sa 141 slušaocem radio je u Jajcu u trajanju od 40 dana. O radu škole neposredno se brinulo vojno političko rukovodstvo, koje je održavalo i pojedina predavanja, pored redovnih nastavnika. U Jajcu je završio i drugi tečaj od 108 slušalaca gde su postignuti znatno bolji rezultati od prethodnog tečaja.

Usled neprijateljske ofanzive u dolini Vrbasa, oficirska škola zajedno sa Vrhovnim štabom januara 1944. premeštena je u Drvar, gde su takođe radila dva tečaja, sa ukupno 171 slušaocem. U toku nemačkog vazdušnog desanta na Drvar 25. maja 1944, škola je neposredno kao jedinica angažovana u borbi sa nemačkim padobrancima. Pored tečaja za opštevojne starešine (komandante) osnovan je tečaj za intendante većih jedinica NOVJ. Posle desanta na Drvar, Oficirska škola je opet privremeno prestala da radi.

Rad Vojne odnosno Oficirske škole Vrhovnog štaba bio je intenzivan i odvijao se u složenim radnim uslovima. Rad je prekidan više puta, pa i pored toga, kroz kraće tečajeve prošlo je oko 700 vojnih rukovodilaca — oficira NOVJ. To je za njih bilo jedino organizovano vojno školovanje. Obim programa i kratkoća vremena trajanja zahtevali su izuzetne napore od svih slušalaca. Svako slobodno vreme bilo je maksimalno iskorišćeno za grupni i individualni rad, tako da se učilo i preko 16 časova dnevno. Nastava je organizovana i ocenjivana po visokoškolskom sistemu od 5 do 10, a svaki predmet i radnja su ocenjivani. Pored brojevanih ocena, svakom slušaocu pisana je i opisna ocena o osposobljenosti za odgovarajuće dužnosti.

Prilikom završetka prvog tečaja u Jajcu, Vrhovni komandant je prvoj trojici u rangu uručio lične poklone i u svom govoru ukazao slušaocima na značaj škole i na zadatke koji ih očekuju: »Osjećam veliko zadovoljstvo i ponos što mogu danas, ovdje, da pozdravim oficire — apsolvente naše prve vojne škole, i to oficire koji su već prošli kroz teške i velike bitke, koji su na bojnopolju stekli dragocjeno iskustvo, a ovdje, u vojnoj školi, dobili prvo potrebno teorijsko znanje kako bi se spojeno međusobno iskustvo i znanje još bolje moglo upotrijebiti... za konačno oslobođenje Jugoslavije...«

Iako je vreme rada škole bilo kratko, škola je dala značajan doprinos vojnom obrazovanju i opštoj izgradnji vojnih kadrova. Školovanje kadrova u uslovima oslobodilačkog i partizanskog rata predstavlja originalan primer kakvog nije bilo u drugom svetskom ratu.

Vojne škole pri glavnim (nacionalnim) štabovima

a) Vojne škole u Hrvatskoj

Već smo istakli da je pri Glavnom štabu NOPO Hrvatske u 1942. godini radila Vojna škola iz koje je u Donjem Lapcu formirana Vojna škola Vrhovnog štaba NOV i POJ. Glavni štab je u

aprilu 1943. ponovo formirao Oficirsku školu u selu Švici kod Otočca za opštevojne starešine. Uspešan razvoj situacije uslovio je potrebu, pa su u leto 1943. u okviru škole formirani posebni tečajevi za obuku kadrova za pojedine rodove vojske. Prvo su osnovani tečajevi za artiljerijske oficire i oficire jedinica veze a kasnije i za druge specijalnosti. Ova škola osposobljavala je kadrove za jedinice južno od reke Save. Sve veći broj slušalaca i tečajeva uslovio je potrebu da su za pojedine rodove formirane tri škole južno od Save ili su sve objedinjene u Prvu oficirsku školu NOV i PO Hrvatske, koja je prerasla u vrlo razvijen nastavni centar za obuku vojnih kadrova. U sastavu škole za sve rodove, radili su viši i niži namenski tečajevi, zatim specijalistički kursevi za pojedine specijalnosti, kao za rukovodioce veze u brigadama i divizijama i za komandire protivavionskih, protivoklopnih i minobacačkih vodova i baterija. Na svim tečajevima prošlo je oko 1430 slušalaca od čega 207 komandanata bataljona i brigada što je izuzetno veliki doprinos za ondašnje prilike.

Jedinice NOV Hrvatske severno od Save (Slavonija, Podravina, Kalnik i Zagorje) u operativnom pogledu bile su objedinjene pod dva štaba operativnih zona. U duhu opšte direktive Vrhovnog štaba za obuku kadrova, Štab 6. korpusa organizovao je vojne škole i kurseve za sve jedinice severno od Save. To je bila *Druga vojna škola NOV i PO Hrvatske*. Od juna 1943. organizovani su tečajevi za obuku opštevojnih starešina (komandanata i komandira), kao i tečajevi za pojedine rodove i službe. Uslovi rada, vreme trajanja, sadržaj programa i razvijenost tečajeva u obe vojne škole u Hrvatskoj bili su približno isti i u duhu direktive Glavnog štaba. Na pojedinim tečajevima za opštevojne rukovodioce prosečno je učestvovalo 35—70 a na specijalističkim kursevima 15—30 slušalaca, zavisno od uslova i mogućnosti. Povremeno su radili i tečajevi za obaveštajne oficire, političke komesare, intendantske i sanitetske oficire.

Obe škole su privremeno prekidale rad, menjale mesto boravka zavisno od situacije a prema potrebi i slušaoci su učestvovali u borbama. U svim školama i na tečajevima-kursevima slušaoci su polagali ispit iz svakog predmeta i to najčešće pred komisijom. Vreme trajanja tečajeva bilo je različito, od 40 dana u početku, pa do tri meseca. U svim školama, program i sadržaj političkog rada bio je dosta sličan. Opšte i političko osposobljavanje kadrova vršeno je na marksističkim osnovama, a imalo je za cilj da slušaoci shvate revolucionarne promene koje su zahvatile jugoslovensko društvo u oslobodilačkoj borbi. Slušaoci, koji su i sami vodili borbu za mase i vaspitavali borce, vršili su i snažan uticaj na stanovništvo gde su dolazili, morali su poznavati ciljeve, opštenarodni i revolucionarni karakter NOB-e protiv fašističkog okupatora.

Druga škola Glavnog štaba NOV Hrvatske s kraćim prekidima radila je sve do marta 1945, kadla je preimenovana u *Oficirsku školu 3. armije*. Od juna 1943. do marta 1945. školovano je 13 klasa sa ukupno 1250 slušalaca iz sastava 6. i 10. korpusa i 3. armije. Ukupno je u sastavu dve vojne škole u Hrvatskoj, kroz kraće ili

duže tečajeve, prošlo 2680 slušalaca, što je izuzetan doprinos obrazovanju vojnih kadrova.

b) Vojna škola Glavnog štaba NOV i PO Slovenije

U drugoj polovini 1943. vojno-politička situacija i razvoj NOP-a u Sloveniji uspešno se razvijao. Tome je posebno doprinelo izbacivanje Italije iz fašističkog tabora, tako da je, osobito u Istri i Slovenačkom primorju, došlo do snažnog uspona NOB-e. Sve je to uticalo na razvoj oružanih snaga i organizovan rad na školovanju rukovodećih kadrova.

Glavni štab NOV i PO Slovenije 3. avgusta 1943. osnovao je *Vojnu školu NOV i PO Slovenije* u blizini Šmarne Gore. Škola je ubrzo preimenovana u *Oficirsku školu GS NOV i PO Slovenije*, koja je radila sa manjim prekidima sve do maja 1945. godine. Škola je u početku imala niži tečaj za starešine zaključno do komandanta bataljona i viši tečaj za komandante brigada, divizija i odreda. Kasnije su obrazovani i tečajevi za rukovodioce rodova i različitih specijalnosti, kao i za obaveštajne oficire i političke komsare.

Organizacija škole bila je na principu vojnih jedinica — vod, četa, bataljon, kako bi mogla bez promena, po potrebi, biti angažovana u borbi. Osnovnu nastavnu jedinicu činio je vod. Sredinom 1944. u školi je jednovremeno bilo 308 slušalaca na raznim tečajevima sa 15 nastavnika, uglavnom oficira kraljevske vojske, ali koji su učestvovali i stekli iskustvo u partizanskom ratovanju. Iako je činila organizacijsku celinu, škola nije bila smeštena na jednom mestu. Po sadržaju, zastupljenosti predmeta i vremena trajanja ova škola nije se bitnije razlikovala od škole u Hrvatskoj i Oficirske škole Vrhovnog štaba. Ovde je nastavni kadar intenzivno radio na pisanju nastavnih materijala koji su, pored korišćenja u školi, upućivani u jedinice za individualni rad oficira. Tako je škola umnogome proširila svoj uticaj na sve jedinice u Sloveniji kao izvor teorijskih znanja. Taj oblik saradnje škole sa jedinicama pokazao se izuzetno koristan. Kroz razne tečajeve za vreme od skoro 2 godine prošlo je 1542 slušaoca različitog nivoa i specijalnosti. Pored ove, vojna škola je formirana i pri štabu 9. korpusa.

Uspešnim radom vojnih škola u Sloveniji i Hrvatskoj, još u toku rata postignuta su dragocena iskustva u školovanju rukovodećih kadrova u organizaciji nastave, izboru programskih sadržaja i načinu povezivanja teorije i borbene prakse. Ta iskustva imaju značaj i za mirnodopske uslove osposobljavanja kadrova za neposredne radne zadatke.

c) Oficirska škola Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine

Na teritoriji istočne Bosne gde su se nalazile partizanske jedinice iz Srema, ponovo je jula 1943. godine formiran i GS NOV i PO Vojvodine. Broj partizanskih jedinica se povećao, pa se postavilo pitanje osposobljavanja sve većeg broja kadrova. Zbog toga je po naređenju Glavnog štaba od 26. jula 1943. godine, formirana *Oficirska škola NOV i PO Vojvodine*. Svaki tečaj je počinjao 20—30 slušalaca a tendencija je bila da što više kadrova dobije osnovna teorijska vojna znanja. To su bili, pre svega, ap-

likacioni tečajevi za obuku komandira vodova i četa i komandanta bataljona. Uporedo sa tečajem za komandne dužnosti radio je i tečaj za političke komesare kroz koji je prošlo oko 80 slušalaca.

Posle prelaska Glavnog štaba iz Bosne u Vojvodinu, septembra 1944. godine, u selima ispod Fruške Gore ponovo je radila jedinstvena *Oficirska i podoficirska škola*. Neposredno po oslobođenju Bačke škola je radila u Novom Sadu. Od ove škole i Druge oficirske škole iz Hrvatske, marta 1945. godine formirana je Oficirska škola 3. armije.

Ostale vojne škole

Pored navedenih vojnih škola, povremeno su radile i druge škole i kursevi. Pri svim štabovima korpusa NOVJ organizovane su oficirske škole ili kursevi za oficire ili samo za podoficire.

Na planini Kukavici u jesen 1943. radila je škola za vojne rukovodioce iz jedinica sa juga Srbije a 1942. u Podgrmeču je radila vojna škola za potrebe jedinica Operativnog štaba za Bosansku krajinu. Prvih meseci 1945. obrazovane su oficirske škole pri Glavnom štabu NOV i PO Makedonije i Operativnom štabu za Kosovo i Metohiju. Od jeseni 1944. u Pirotu, Nišu i Kragujevcu formirane su škole za artiljerijske oficire.

Za obuku oficira tenkovskih jedinica u Katadbi, blizu Kaira, formirana je *Tenkovska škola NOVJ*, gde je uz pomoć saveznika obučeno 840 starešina i vojnika specijalista na tenku.

Posle oslobođenja Beograda obrazovane su oficirske škole za oficire pojedinih rodova: pešadijska, artiljerijska, za vezu, inžinjerijska, intendantska, kao i škola za više komandante — brigada i divizija.

Najviši uspeh u razvoju vojnih škola za potrebe jedinica kopnene vojske predstavlja formiranje *Vojne akademije DFJ*, 21. novembra 1944. godine u oslobođenom Beogradu. To je bio početak kvalitetno novog sistema školovanja organizovanog na savremenim uslovima i u trajanju od dve godine. U prvu klasu primljeno je 2070 mladića iz jedinica NOVJ i iz građanstva, prvenstveno onih koji su imali završenu gimnaziju sa 18—22 godine starosti. Među njima je bilo skoro polovina koji su već imali oficirske činove. Ovo je prvi put u toku NOR-a, da su, probijajući se preko okupiranih teritorija, sinovi svih naših naroda pristigli do glavnog grada nove Jugoslavije da se školuju za oficire jedne potpuno nove armije. Zahvaljujući naporima NOO grada Beograda, Uprave narodnih dobara za Vojvodinu i Generalštaba JA rešena su osnovna materijalna, smeštajna i kadrovska pitanja ove visoke i veoma brojne školske ustanove.

I obrazovanje kadrova za potrebe Mornarice i Vazduhoplovstva vršeno je uglavnom u zemlji a delimično i u savezničkim vojnim školama. U februaru 1944. pri štabu Mornarice obrazovan je *Tečaj za strojeve* i *Tečaj za rukovodioce brodova obalne plovidbe*; slični tečajevi su radili i u Monopoliju (Italija) pri Bazi NOVJ. Iz ovih tečajeva su se u 1944. godini razvile škole različitih spe-

dijalnosti i namena. Škola je kasnije premeštena na Hvar a zatim u Trogir i Divulje. Od ovih škola je neposredno po završetku rata formirana *Vojnopomorska akademija* kao visokoškolska ustanova u trajanju od 2 godine.

I za potrebe stvaranja Vazduhoplovstva NOVJ, još u jesen 1943, u Livnu je obrazovana Prva vazduhoplovna baza za prikupljanje i obuku kadrova za potrebe vazduhoplovstva. Pod pritiskom neprijateljske ofanzive oko 250 slušalaca upućeno je u Italiju, a potom u Kanivaniju, kod Bengazija u Africi. I vazduhoplovna baza za obuku pilota premeštena je iz Italije na aerodrom kod Bengazija. Grupa od 69 avijatičara upućena je na školovanje u Sovjetski Savez a druga grupa od 200 u Alžir. U decembru 1944. u SSSR je upućeno 500 avijatičara za obuku i preobuku za potrebe dve vazduhoplovne divizije koje su dobijene iz Sovjetskog Saveza. Isto tako, u Novom Sadu i Pančevu krajem 1944. formirani su nastavni centri za pripremanje vazduhoplovnih kadrova. Prva vazduhoplovna škola za pripremanje oko 500 mladića za razne specijalnosti u vazduhoplovstvu formirana je u Novom Sadu. Sve su to bili naponi za osposobljavanje rukovodećih i stručnih kadrova za potrebe jedne brojne, skoro milionske armije koja je izrasla iz naroda. Tako su vojni kadrovi školovani, u skladu sa konkretnim uslovima i razvojem NOR-a, na principima jugoslovenske revolucionarne prakse. To je bio jedini put da se osloncem na sopstvene snage i ovakvim uslovima stvaraju oružane snage i rukovodeći kadrovi.

Školovanje političkog kadra NOVJ

Uporedo sa osposobljavanjem kadrova za vojno rukovođenje i komandovanje jedinicama NOVJ, pristupilo se i školovanju političkih kadrova, koji su ravnopravno sa komandantima vodili jedinice u borbi. U tom cilju su pri centralnim i pokrajinskim komitetima organizovani partijski i politički kursevi na koje su upućivani i politički rukovodioci iz vojske.

Radi osposobljavanja političkih i partijskih kadrova u jedinicama NOVJ aprila 1943. formiran je pri Vrhovnom štabu dvadesetodnevni viši kurs za političke komesare u selu Govzi pod Zelengorom. Kasnije je ovaj kurs radio u Jajcu i Drvaru, za kadrove uglavnom iz onih divizija koje su bile pod njegovom neposrednom komandom.

Pri CK KP Slovenije u toku NOR-a održano je 12 viših i srednjih kurseva na kojima je obuhvaćeno 557 slušalaca. Na ove kurseve upućivani su politički kadrovi iz jedinica NOV a trajali su 30—40 dana. Škola je radila na Kočevskom Rogu i u Srednjoj Vasi. Pored ovih, i pri Pokrajinskom komitetu za primorsku i gorenjsku oblast radilo je 6 tečajeva sa ukupno 220 slušalaca na koje su upućivani komesari iz jedinica 9. korpusa.

U Hrvatskoj su od 1941. radili kraći kursevi u trajanju 8—10 dana a kasnije je radio srednji i viši tečaj. Na ove tečajeve

upućivani su politički rukovodioci iz vojnih jedinica. Slični kursevi su radili pri PK i OK KPJ za Srbiju.

Pored kurseva pri CK KPJ i Vrhovnom štabu, politički kursevi organizovani su i pri mnogim višim štabovima. U sastavu vojnih škola pri glavnim štabovima, već smo istakli, radili su tečajevi za političke kurseve. Pri više štabova korpusa radili su kursevi za političke komesare. Tako je pri 2. korpusu politički kurs završilo 70 slušalaca a pri 3. korpusu oko 170, uglavnom političkih rukovodilaca iz vojske. Isto tako i pri većem broju divizija i brigada organizovani su partijsko-politički kursevi u trajanju od 8 do 15 dana.

Na svim političkim školama i kursovima sadržaji nastavnih programa imaju dosta sličnosti u osnovnim pitanjima razrade političke linije KPJ u NOR-u a prema uslovima svake pokrajine. Na svim kursovima izučavani su osnovni marksizma-lenjinizma, politička linija NOB-e, bratstvo i jedinstvo itd. Srednje kurseve su pohađali komesari četa, bataljona i brigada i njihovi zamjenici. Kroz intenzivan politički i partijski rad snažno je izražena rukovodeća uloga KPJ u oslobodilačkom ratu i revoluciji.

*
* *
*

Vojne škole u toku NOR-a bile su relativno dobro razvijene, ali znatno više tamo gde je bilo slobodnih teritorija i vojnih jedinica. Škole su radile u izuzetno složenim uslovima što je i jedinstven primer u drugom svetskom ratu. Smeštajni uslovi, ishrana i zdravstveno obezbeđenje bili su izuzetno teški. Treba sasvim otvoreno istaći da je brojne teškoće savladavala mladost sa jasno izraženim ciljevima borbe. Najteže je bilo rešavati nastavne probleme. Nedostatak stručne literature najčešće je nadoknađivan pisanjem kraćih lekcija i priručnika. Nedostajalo je pribora za pisanje i svetla za noćni rad, pa su često na kružocima u mraku vođene rasprave o pojedinim pitanjima. To je prisiljavalo da se obuka u rukovanju borbenim sredstvima izvodi u uslovima totalnog mraka, što je pogodovalo i uslovima dejstava u toku noći. Škole nisu imale aparate za umnožavanje i pisaci pribor pa se i po 20 slušalaca služilo jednom lekcijom. Isto tako, škole nisu bile pošteđene i učesća u borbama niti gubitaka u borbi.

Na kraju treba istaći da je školovanje starešinskog kadra u NOR-u vršeno sopstvenim snagama što do tada u istoriji ratova nije bilo poznato. Istovremeno se učilo i ratovalo. Knjiga je sa puškom drugovala a mnogi slušaoci vojnih škola ostali su na bojištu; u borbama im se pored municije nalazila marksistička ili stručna literatura. U školama je izuzetna pažnja poklonjena izgrađivanju moralnog lika oficira, čvrstog karaktera, razvijenog osećaja za odgovornost u izvršavanju zadataka.

Slušaoci su ulagali krajnje napore, pa su pored svih teškoća uspešno savladavali nastavni plan i program. Radni entuzijazam

i rešenost da se uspešno reši svaki zadatak dolazili su do punog izražaja.

Istraživanjem je utvrđeno da je u toku NOR-a radilo 36 vojnih škola i oko 200 raznih kraćih kurseva kroz koje je prošlo oko 28.000 slušalaca što čini skoro trećinu ukupnog broja oficira i podoficira. To je bilo od izuzetnog praktičnog značaja, ali to kao iskustvo ima trajnu praktičnu i istorijsku vrednost. Ratna praksa i škola činile su jedinstven proces obuke i izgrađivanja kadrova oslobodilačke armije. Tako su još u ratu stvoreni solidni osnovni za razvoj vojnog školstva u miru.

GOJKO MILJANIĆ

MILITARY SCHOOLS DURING THE NATIONAL LIBERATION WAR 1941—1945

The National Liberation War in Yugoslavia was begun by rebellious armed forces, almost without any trained officers (in the military sense). The officers of the army of the Kingdom of Yugoslavia were taken to prison camps, they refused to co-operate with the National Liberation Movement and went over to the quisling and counter-revolutionary forces, and only a small number (about 700), with the lowest ranks, decided to join the National Liberation Movement. Even those officers who joined the Movement did not have the training useful for a liberation and revolutionary war. The military schematism of the old army was abandoned during the practice of the new concept of partisan warfare.

The leadership of the Movement had to rely on its own officers devoted to the cause, from the ranks of the fighters of the National Liberation Movement—workers, farmers, intellectuals of all nations and nationalities. During war operations they acquired experience but they lacked theoretical knowledge, which had to be compensated by various forms of activity.

The broadest form of professional training of officers was, along with the soldiers, a practicing of the use of weapons, a study of the instructions, orders and directives of headquarters and the analysis of various battles and operations. In 1941 conditions did not exist for the organised work and education of officers.

The formation of a larger number of detachments, and then brigades, divisions and corps in 1942, the establishing of the Yugoslav National Liberation Army and larger liberated territories made possible the beginning of institutionalised, organised professional training of officers in the form of newly founded short length military schools and courses.

The first military school during the National Liberation War was founded on February 20, 1942 at the Main Headquarters of Croatia in

the village of Gornji Budački (Kordun region). By November of the same year, when it was reorganised into the Military school of the Supreme Headquarters, its twenty week courses were attended by 400 military leaders. From that time up to the end of the war, a large number of military schools and courses of various levels, purposes and specialist orientation were organised and operated.

II

1. *Military schools at the level of the Supreme Headquarters of the National Liberation Army and Partisan Detachments of Yugoslavia*
 - a) — The Military and then officers' school worked from time to time from November 1942 to May 25, 1944 in Donji Lapac (Lika region), Bihać, Jajce and Drvar. It was attended by 700 students.
 - b) At the Central Committee of the Communist Party of Yugoslavia from April 20, 1943 to the end of the war there was a school for political leaders of the main formations of the National Liberation Army closer to the Supreme Headquarters.
2. *Military schools with the national military and political headquarters*
 - a) Military schools (1 and 2) of the Main Headquarters for Croatia,
 - b) Military school of the Main Headquarters for Slovenija,
 - c) Military school of the Main Headquarters for Vojvodina,
 - d) Military schools at the other main, corps and division headquarters,
 - e) Schools for the political leaders of the Yugoslav National Liberation Army,
 - f) Specialised schools and courses (medical, signal-corps, sapper, diversionist, etc.),
 - g) Establishing of the Military Academy of Democratic Federal Yugoslavia on November 21, 1944, in newly liberated Beograd.
3. The characteristics of teaching curricula and matter.
4. Textbooks and the solving of this problem.
5. Conclusion:
 - The overall results of the work of military schools (number of schools and courses and number of candidates completing them in the Yugoslav National Liberation Army),
 - the foundation of the education system of the Yugoslav National Army during the National Liberation War.

